

Gabriela Paprotna

Wartości w wychowaniu przedszkolnym

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (44-45), 15-20

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wartości w wychowaniu przedszkolnym

Wokół pojęcia wartości

Pojęcie wartości jest definiowane w różnych naukach. „W ujęciach filozoficznych wartości są cechą przypisywaną rzeczom lub zjawiskom. W psychologii wartość wiąże się ze zjawiskiem wyboru, w ujęciu socjologicznym mają one wymiar społeczny. Humanistyczne ujęcie wartości polega na wskazaniu, co człowiek lub grupa społeczna ceni, uważa za ważne i tak traktuje w swych przekonaniach i przeżyciach”¹.

Trudno jest, jak widać, jednoznacznie wyjaśnić pojęcie wartości. S. C. Michałowski, rozważając różne podejścia do rozumienia i istoty tej kategorii, dochodzi do wniosku, że „najczęściej są wymieniane trzy definicje wartości: wartość jako to wszystko, co jest cenne i godne pożądania; wartość jako odpowiedź na potrzebę; wartość jako idea stanowiąca przedmiot i cel dążeń ludzkich”².

W pedagogice wartości wiążą się z rozwojem człowieka, z kształtowaniem jego osobowości. **Dobro** kieruje człowieka w stronę duchowości, pomaga dostarczyć potrzeby innych i chroni przed złym postępowaniem. **Prawda** umożliwia poznanie rzeczywistości i strzeże przed fałszem, zakłamaniem. **Piękno** jest źródłem radosnych przeżyć.

Wśród ogólnoludzkich wartości w pedagogice wymienia się również: humanizm, demokrację, wolność, równość, bezpieczeństwo, godność, pokój, pracę, sprawiedliwość, przyjaźń, szacunek, odpowiedzialność, sumienność, życzliwość i inne.

Dlaczego wartości w wychowaniu?

Związek wychowania z wartościami wynika z istoty tego procesu. Wychowanie bowiem, rozumiane jako prowadzenie człowieka ku pozytywnym zmianom w osobowości, wytyczane jest właśnie przez określone wartości. Jak pisze W. Okoń – „(...) Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i umiejętnością oddziaływania na nią, jak i stronę emocjonalno-motywacyjną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia”³.

¹ J. Pólturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*. Toruń 1999, s. 37.

² S. C. Michałowski, *Życie w rodzinie a budowanie świata wartości*. [W:] K. Denek, U. Moszczyńska, W. Moszczyński, S. C. Michałowski, *Dziecko w świecie wartości, część pierwsza – Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*. Kraków 2003, s. 181.

³ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa 2001, s. 445.

Wartości nadają więc kierunek wychowaniu, wytyczając działania wychowawców i wychowanków.

Po drugie – jak zauważa M. Łobocki – nie da się wskazać właściwego kierunku rozwoju człowieka tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym, bez odniesienia do wartości uniwersalnych. Były już próby budowania ładu świata z odrzuceniem takich wartości, jak np. wolność, równość, pokój, prawo do życia, a ich miejsce zajęły: walka, nienawiść, dyktatura. Zawsze skutki były tragiczne. Przykładem mogą być tu choćby dwa straszne totalitaryzmy XX wieku. Aby więc uniknąć takiego chaosu w rozwoju człowieka i społeczeństw, konieczne jest oparcie wychowania na wartościach podstawowych. Jest to też jednocześnie jeden z czynników warunkujących skuteczność wychowania⁴.

Po trzecie – obserwujemy obecnie zjawisko nasilającej się sekularyzacji i emancypacji człowieka spod wpływu autorytetów i takich instytucji, które tradycyjnie strzegły przekazu wartości (np. kościoła). To powoduje szukanie własnych rozstrzygnięć, a stąd już tylko krok do relatywizmu moralnego, który ma negatywne skutki dla normalnego życia⁵. Uchronić może przed tym właśnie przybliżenie w toku wychowania wartości ponadczasowych, tak aby stały się one podstawą dokonywania życiowych wyborów i decyzji.

Rozwój dziecka najważniejszą wartością w wychowaniu przedszkolnym

Głównym celem wychowania przedszkolnego jest ROZWÓJ dziecka. Jest on rozumiany całościowo, we wszystkich warstwach osobowości, a zadaniem przedszkola jest jego stymulowanie i ukierunkowywanie⁶. W każdej z warstw osobowości zmiany dokonują się w dużej mierze pod wpływem przekazu wartości płynącego z różnych źródeł. Wśród nich ważne miejsce zajmuje właśnie przedszkole.

W oparciu o analizę „Podstawy programowej wychowania przedszkolnego” można wskazać wartości, które wytyczają kierunek pracy z dziećmi. Są wśród nich np.: radość, zdrowie, bezpieczeństwo, odkrywanie świata, kultura, tradycja, aktywność, samodzielność, twórczość, poczucie sprawstwa, serdeczność, życzliwość, szacunek, spotkanie z drugim człowiekiem, dobro, prawda, miłość, piękno.

Te i inne jeszcze wartości to, jak widać, wartości uniwersalne. Wynika to z faktu, że przedszkole jako instytucja celowo powołana do wychowania dzieci ma też za zadanie zapewnić ciągłość trwania tychże wartości w społeczeństwie i zgodnie z nimi kształtować rozwój dzieci.

Uwarunkowania przekazu wartości w wychowaniu przedszkolnym

Wprowadzanie dziecka w świat wartości to długotrwały, złożony proces, podlegający wielorakim uwarunkowaniom. Niektóre z nich pochodzą ze środowiska, w którym przebiega wychowanie, inne tkwią w samym dziecku.

⁴ Zob. M. Łobocki, *Czynniki warunkujące skuteczność pracy wychowawczej*. [W:] *Praca wychowawcza z dziećmi i młodzieżą*. Pod red. M. Łobockiego, Lublin 1998, s. 21–23.

⁵ Tamże.

⁶ Por.: A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna*. Warszawa 2005.

1. Wiarygodność nauczyciela

Wiek przedszkolny to wiek osób znaczących. W przedszkolu taką osobą jest dla dziecka nauczyciel. To z nim się ono utożsamia, przejmując jego intencje, odczucia, wzory zachowań. Wynika stąd odpowiedzialność nauczyciela, tak by jego deklaracje słowne były spójne z zachowaniem.

Powinien on posiadać umiejętność „nawiązywania i utrzymywania kontaktów opartych na silnej więzi rzeczywistej, osobowej i ideowej”⁷. Wiąż rzeczywistość jest skutkiem dobrego informowania dzieci np. o stawianych im wymaganiach, zaś więź ideowa wyraża się w wyznawaniu tych samych wartości, ideałów oraz akceptacji podobnych norm postępowania.

Wiarygodność nauczyciela oznacza też jego profesjonalne podejście do wychowania dzieci, należyte wywiązywanie się ze swoich zawodowych obowiązków. A najważniejszym z nich jest stymulujący i wspierający kontakt z dzieckiem. W tym kontekście niepokoić mogą wypowiedzi nauczycieli przedszkoli, że możliwości takiego właśnie kontaktu ograniczyła im reforma edukacji, nakładająca na nich nadmierne obciążenia biurokratyczne⁸. Jeśli więc nauczyciel nie ma możliwości skupić się na dziecku w takim stopniu, jaki potrzebny jest do umiejętnego stymulowania jego rozwoju, wówczas nie wydaje się wiarygodne stwierdzenie, że rozwój ten jest najważniejszą wartością w wychowaniu. W dużej mierze od samego nauczyciela zależy, czy tak właśnie się stanie, trzeba jednak jasno powiedzieć, że za ogólne warunki pracy są odpowiedzialne i inne podmioty, np. określone władze, które wytyczają wymagania.

2. Integracja wpływów wychowawczych z różnych środowisk

Przedszkole, choć ważne, nie jest jedynym środowiskiem, w którym ma miejsce przekaz wartości. Potrzebna jest świadomość, że na jego wpływy nakładają się oddziaływania innych środowisk: rodziny, kościoła, różnych instytucji, np. domu kultury, czy – zwłaszcza obecnie – mediów. Najkorzystniejsza jest sytuacja, gdy prezentują one podobne wartości i w sposób zbliżony oddziałują na dziecko. Jest to tzw. idea społeczeństwa wychowującego. I choć jako idea nie jest osiągalna w pełni, to jest potrzebna, gdyż wytycza kierunek myślenia i działania. Integracja wpływów wychowawczych pomaga w poszukiwaniu „ładu umysłu i serca”⁹. Pewną szansą może tu być realizacja społecznej funkcji przedszkola, która polega na uświadamianiu rodzin dzieci w kwestiach dotyczących wychowania, na doradzaniu, informowaniu i wspólnym uzgadnianiu postępowania wobec wychowanków¹⁰. W ten sposób, wpływając na świadomo-

⁷ Tamże, s. 119.

⁸ Zob.: G. Paprotna, *Realizacja założeń reformy edukacji na szczeblu wychowania przedszkolnego (w ocenie nauczycieli)*. „Nauczyciel i Szkoła” 2003, nr 3–4 (20–21), s. 109–118 oraz *Przemiany wychowania przedszkolnego jako uwarunkowania rozwoju zawodowego nauczycieli*. [W:] *Rozwój zawodowy nauczyciela*. Pod redakcją naukową H. Moroza, Kraków 2005, s. 289–297.

⁹ B. Dymara, *Poszukiwanie ładu umysłu i serca, czyli życie według wartości*. [W:] B. Dymara, M. Łopatkowa, M. Z. Pulinowa, A. Murzyn, *Dziecko w świecie wartości, część druga – Poszukiwanie ładu umysłu i serca*. Kraków 2003, s. 32–34.

¹⁰ Por.: A. Klim-Klimaszewska, tamże, s. 67.

mość środowiska rodzinnego dzieci, przedszkole może, choć w pewnym stopniu, przyczynić się do ujednolicenia czy zbliżenia wpływów wychowawczych.

3. Możliwości rozwojowe dzieci w wieku przedszkolnym

Świat wartości nie jest dla dziecka dostępny wprost, nie jest widoczny bezpośrednio, tak jak np. świat rzeczy czy ludzi. Wartości trzeba niejako wydobyć z chaosu świata. Jednak natura dziecka nie zawsze mu to „ułatwia”.

Myślenie dziecka jest konkretne, szuka ono odniesień do rzeczywistości. Tymczasem pojęcia określające wartości nie mają desygnatów. Nie można pokazać sprawiedliwości, uczciwości czy pokoju w taki sam sposób, jak da się to zrobić z drzewem, książką, zabawką czy innym przedmiotem. Mogą o tym świadczyć przykłady wypowiedzi dzieci: „pani córeczka jest cierpliwa, bo ona cierpi i cierpi”; „uczynny jest ktoś, kto się uczy”; „punktualność to jest robienie punktów”; „patriotyzm to wyjście ludzi z więzienia”; tolerancja to jest, jak ktoś się z kimś umawia i przychodzi albo nie; „ja nie wiem, jak się mówi prawdę”. To tylko kilka przykładów pokazujących, że to, co rozumie dorosły i to, co rozumie dziecko pod tym samym pojęciem – nie jest tożsame.

W procesie wprowadzania dziecka w świat wartości ważne jest więc, by w każdej sprzyjającej sytuacji tłumaczyć mu, na czym polega urzeczywistnianie tychże wartości, odwołując się do konkretnych zachowań. Dziecko potrzebuje wielu doświadczeń, by zrozumieć ich prawdziwy sens.

Inną właściwością rozwoju dziecka jest egocentryzm, który przejawia się w postrzeganiu świata przez pryzmat własnych przeżyć, potrzeb. Jest to naturalna prawidłowość rozwojowa – dziecko rozumie sens wartości najpierw w odniesieniu do siebie samego. Z drugiej jednak strony wartości urzeczywistniają się nie tylko w kontakcie z samym sobą, ale również w kontakcie z innymi ludźmi, ze światem. A to już wymaga od dziecka pewnego wysiłku, by dostrzec nie tylko własne potrzeby, ale i innych ludzi. To wymaga wyobraźni moralnej, która – jak powiada J. Górniewicz – „sprawia, że możemy »zobaczyć« wymagającego opieki człowieka. Jest ona związana z intuicją i empatią. Dzięki niej człowiek rozumie innych ludzi, wyobraża sobie ich motywy działania i odnosi je do własnego doświadczenia oraz do systemu wartości moralnych”¹¹.

Zakres doświadczeń małego dziecka nie jest jeszcze duży, a system wartości moralnych dopiero się kształtuje. Widać więc, że nastawienie na potrzeby innych ludzi jest zdolnością, którą trudno jeszcze w tym wieku przejawiać w sposób pełny. (Nie dochodzą do tego w rozwoju nawet niektórzy dorośli.)

Dziecko w wieku przedszkolnym cechuje też heteronomia moralna. Oznacza to, że wzorce i motywy postępowania czerpie ono ze świata zewnętrznego: od rodziców, nauczycieli, innych dorosłych czy z mediów. Wartości nie są jeszcze integralnym elementem jego wewnętrznego świata. Tym samym pożądane zachowania mogą nie być trwałe, a normy nie są postrzegane jako nienaruszalne. Tymczasem pełne przyswojenie wartości ma miejsce wówczas, gdy człowiek uzna je za własne i w zgodzie z nimi postępuje. Od dziecka nie można, rzecz jasna, oczekiwać takiej dojrzałości, należy zaś je do niej prowadzić.

¹¹ J. Górniewicz, *Kategorie pedagogiczne*. Olsztyn 2001, s. 111.

Konkluzje

Wprowadzanie dziecka w świat wartości nie stanowi tylko i wyłącznie wydzielonego obszaru pracy przedszkola. Wartości ukierunkowują bowiem jego działania w każdym obszarze. Inaczej mówiąc, żadne działania przedszkola – zamierzone czy niezamierzone, zaplanowane czy niezaplanowane – nie mogą być sprzeczne z systemem obowiązujących norm i reguł wynikających właśnie z wartości.

M. Z. Pulinowa stwierdziła, że „o tym, jaką wartość wybierze jednostka, decyduje styl wychowania, doświadczenie i wiedza o otaczającej rzeczywistości”¹².

Wydaje się, że słowa te można odnieść do pracy przedszkola, jako że wyznaczają one obszary działań na drodze prowadzenia dzieci ku wartościom. W tym środowisku stwarza się okazje do gromadzenia doświadczeń, zachęca się do poszukiwania wiedzy o świecie oraz umożliwia się spotkania z innymi ludźmi: z nauczycielami, z dziećmi i z innymi uczestnikami edukacji.

Bibliografia

- Dymara B.: *Poszukiwanie ładu umysłu i serca, czyli życie według wartości*. [W:] B. Dymara, M. Łopatkowa, M. Z. Pulinowa, A. Murzyn, *Dziecko w świecie wartości, część druga – Poszukiwanie ładu umysłu i serca*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.
- Górniewicz J.: *Kategorie pedagogiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001.
- Klim-Klimaszewska A.: *Pedagogika przedszkolna*. Polski Instytut Wydawniczy, Warszawa 2005.
- Łobocki M.: *Czynniki warunkujące skuteczność pracy wychowawczej*. [W:] *Praca wychowawcza z dziećmi i młodzieżą*, pod red. M. Łobockiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.
- Michałowski S. C.: *Życie w rodzinie a budowanie świata wartości*. [W:] K. Denek, U. Moszczyńska, W. Moszczyński, S. C. Michałowski, *Dziecko w świecie wartości, część pierwsza – Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.
- Okoń W.: *Nowy słownik pedagogiczny*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Paprotna G.: *Przemiany wychowania przedszkolnego jako uwarunkowania rozwoju zawodowego nauczycieli*. [W:] *Rozwój zawodowy nauczyciela*, pod redakcją naukową H. Morozą, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Paprotna G.: *Realizacja założeń reformy edukacji na szczeblu wychowania przedszkolnego (w ocenie nauczycieli)*. „Nauczyciel i Szkoła” 2003, nr 3–4 (20–21).

¹² M. Z. Pulinowa, *Ziemia jako wartość w edukacji dziecka*. [W:] B. Dymara, M. Łopatkowa, M. Z. Pulinowa, A. Murzyn, *Dziecko w świecie wartości, część druga – Poszukiwanie ładu umysłu i serca*. Kraków 2003, s. 104.

Półturzycki J.: *Dydaktyka dla nauczycieli*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999.

Pulinowa M. Z.: *Ziemia jako wartość w edukacji dziecka*. [W:] B. Dymara, M. Łopatkowa, M. Z. Pulinowa, A. Murzyn, *Dziecko w świecie wartości, część druga – Poszukiwanie ładu umysłu i serca*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.

Streszczenie

Wartości to to wszystko, co człowiek bądź grupa społeczna uważa za ważne, cenne i godne dążeń. W pedagogice wartości wiążą się z rozwojem człowieka, z kształtowaniem jego osobowości. Dobro kieruje człowieka w stronę duchowości, pomaga dostrzec potrzeby innych i chroni przed złym postępowaniem. Prawda umożliwia poznanie rzeczywistości i strzeże przed fałszem, zakłamaniem. Piękno jest źródłem radosnych przeżyć.

Związek wychowania z wartościami wynika z istoty tego procesu. Wychowanie bowiem, rozumiane jako prowadzenie człowieka ku pozytywnym zmianom w osobowości, wytyczane jest właśnie przez określone wartości.

Świat wartości nie jest dla dziecka w wieku przedszkolnym dostępny wprost, trzeba go wydobyć z pewnego chaosu. Głównym celem przedszkola jest stymulowanie rozwoju dziecka w zgodzie z wartościami uniwersalnymi, które można wskazać choćby w oparciu o analizę „Podstawy programowej wychowania przedszkolnego”.

Uświadamianie dzieciom wartości to złożony, długotrwały proces, podlegający różnorodnym uwarunkowaniom. Wśród nich szczególne znaczenie mają: postawa nauczyciela, spójność wpływów wychowawczych z różnych środowisk oraz możliwości rozwojowe dzieci w wieku przedszkolnym.

Wprowadzanie dziecka w świat wartości nie stanowi tylko i wyłącznie wydzielonego obszaru pracy przedszkola. Wartości ukierunkowują bowiem jego działania w każdym obszarze. Inaczej mówiąc, żadne oddziaływania przedszkola – zamierzone czy niezamierzone, zaplanowane czy niezaplanowane – nie mogą być sprzeczne z systemem obowiązujących norm i reguł, wynikających właśnie z wartości.

Działania przedszkola, ułatwiające dzieciom zrozumienie świata wartości, polegają na stwarzaniu okazji do gromadzenia doświadczeń, do zdobywania wiedzy oraz do spotkań z innymi ludźmi.